

CSUKA VERONIKA

A veszprémi vár szabadterei¹

Open spaces in the castle of Veszprém

LEKTOR | SZILÁGYI KINGA

Veszprémet, e sokarcú várost nemcsak számtalan építészeti emléke tette híressé. Történelmi szerepe, élénk kulturális élete és a helyhez kapcsolódó gazdag mondavilág vonzó helyé avatta minden ember számára. Nem véletlenül hívják hát így: „Veszprém, a királynék városa”. Az itt lakók méltán lehetnek büszkék a város szép templomaira, barokk lakóházaira, a megkapó látványt nyújtó magas sziklákra, melyeken a történelmi időköt őrző vár magasodik. (1. kép).

A veszprémi vár egyedülálló, értékes és szép terület. Az utóbbi években a figyelem a várra irányult, fejlesztések, felújítások zajlottak és zajlanak területén. Egyre több múzeum, képtár, oktatási és közművelődési intézmény kap helyet a várban, ezért felértékelődnek a jelenleg elhanyagolt, használaton kívüli kertek, udvarok is. Rendkívül aktuális kérdés tehát e kulturális, vallási és oktatási központ szabadtereiinek vizsgálata, értékelése és ennek alapján a régóta halogatott funkcionális megújítás és szabadtér-építészeti rekonstrukció.

11

VESZPRÉM,
A KIRÁLYNÉK VÁROSA

„Mint a teremtőtől alkotott hatalmas hullámtörő gát, úgy mered bele hazánk történetének vészekkel és viharokkal teljes nagy folyamába az ősi bérceken épült veszprémi vár. Története, dicsőséges és gyászos eseményekben gazdag múltja színpompás képmása nemzetünk hol ragyogó, hol meg vészes fellegekkel terhes múltjának.”²

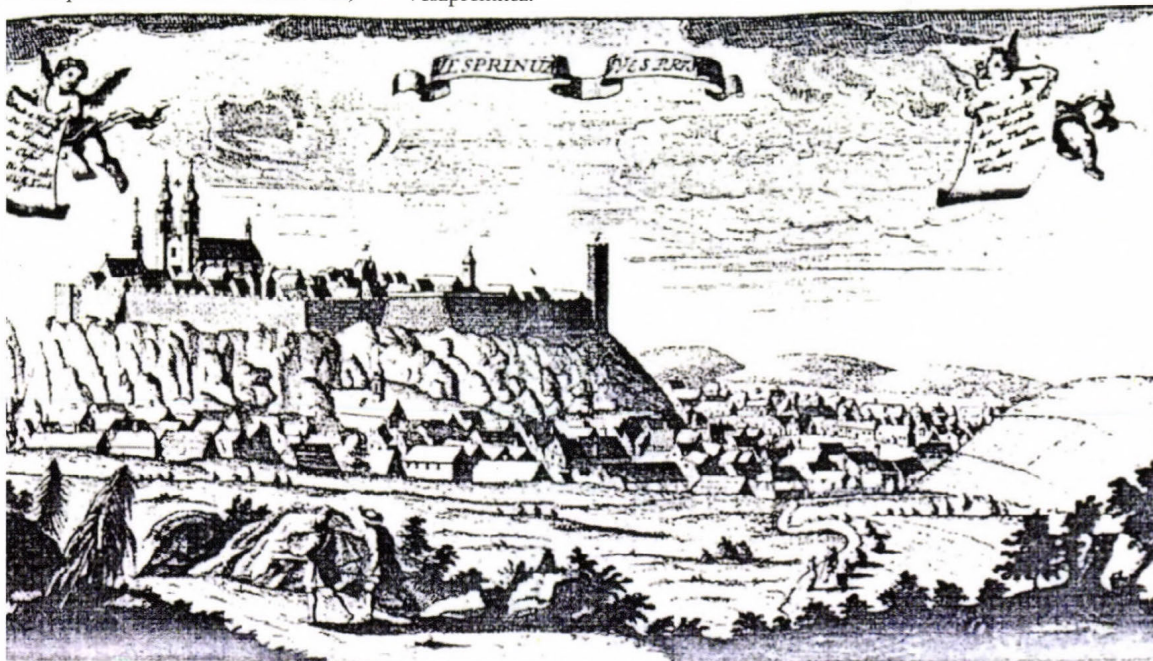
A veszprémi vár egy dolomit sziklagerincen épült fel, rendkívül jól védhető helyen, amelyet három oldalán a Séd-patak övez. Nem véletlen hát,

hogy már a bronzkorból származnak régészeti leletek. Igazán jelentős helyé az államalapítás idején vált, nemcsak a védhetősége miatt, hanem azért is, mert fontos útvonalak vezettek ide. A területet ez idő tájt a fejedelem családja vette birtokába, és a vár ettől kezdve fejedelmi, hatalmi, egyházszerkezeti, gazdasági és kulturális központ szerepét is betöltötte. Később a királyi család kedvelt tartózkodási helyévé vált, a hagyomány szerint különösen Gizella királyné kötődött Veszprémhez.

Kilátópontok

41

21

A VÁR TÉRSZERKEZETÉNEK
KIALAKULÁSA

A vár és a város története egymástól elválaszthatatlan. A helytörténeti kutatások elsősorban a városra irányultak, magáról a várról, a vár térszerkezetének alakulásáról jóval kevesebb anyag maradt fenn. A történeti kutatás korabeli alaprajzokra, rézmetszetekre, rajzokra, illetve néhány, a várról fennmaradt leírásra épült (2. kép), s ennek

eredményeképp fény derült a vár térszerkezetének, a Vár utca és a Szentháromság tér kialakulásának okaira, és arra, hogy az épületek mögött rejtőzködő kertek, udvarok hogyan és mikor jöttek létre.

A középkori település magját a várhegy jelentette, s a beépítést, a területhasználatot alapvetően a domborzati adottságok határozták meg. Az észak-nyugati irányba emelkedő dolomit-sziklagerinc megkö-

- 2 | Werner Friedrich Bernhardt rézmetszete a 18. század első feléből
- 3 | A Várhegy északi oldala
- 4 | Kilátópontok
- 5 | 1572
- 6 | 1696
- 7 | 1749
- 8 | 1994

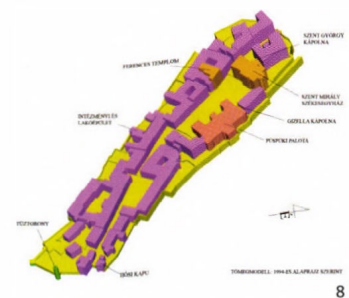

zeltése a déli irányból volt kézenfekvő. A legmagasabb részeken, a hegy északi oldalán indultak meg tehát az első építkezések, itt alakultak ki először a várfalak, ami védelmi okokra vezethető vissza. (3. kép).

A 15. századig tartó folyamatos fejlődést kettétörte a mohácsi vész követő többszöri ostrom, majd a törökök dúlása. Ez idő tájt a vár többször is gazdát cserélt, így nem csoda, hogy a 16. századtól kezdődően a veszprémi

időszakot tekintik a „katolikus restauráció” idejének. E nyugalmasabb években egy új funkció is megjelenhetett, hiszen a püspökség megerősödésével a papnevelés és az oktatás is helyet kaphatott. A 17-18. században az élet minden területén megindult a fejlődés. Építkezések kezdődtek meg, amelyeknek a vár egységes barokk jellegét köszönheti.

vár kizárólag védelmi szereppel bírt, az erődítmény végvár lett. A Rákóczi-szabadságharc idején a várat újra és újra elfoglalták, az utolsó ostromra 1709-ben került sor. A szatmári béke után a veszprémi várat megfosztották hadászati szerepétől, védműveit, falait, bástyáit néhány kivételtől eltekintve lerombolták (9. kép).

A katonai feladatok megszűnésével visszakaphatta a vár kulturális és egyházszerkezeti szerepét. Ezt az

A 18. SZÁZADI ARANYKOR

Veszprémben a 18. században városépítészeti szempontból a legjelentősebb mozzanat Padányi Bíró Márton nevéhez fűződik. A székesegyháztól délre álló két házsort, három-három épületet lerombolták, hogy helyükön felállíthassák a Szentháromság-szobrot. E lépés hatására jöhetett létre 1749-1750-ben a Szentháromság tér. A tér története, formavilága és a várszer-

kezetben betöltött szerepe olyannyira különleges, hogy érdemesnek tartottuk egy külön TDK tanulmányban foglalkozni vele. A tanulmány elkészítését Kuti Zalánal végeztük, aki diplomamunkáját „A veszprémi vár várszoknyájának zöldterületei” címmel írta. A vár és a tér szerkezeti fejlődését közös munkánkban háromdimenziós tömegmodellek bemutatásával követtük végig (5-8. kép).

A 18. század második felében a vár teljesen átalakult. A székesegyháztól északra, 1749-ben csak egyetlen kánonoki épület állt. A volt külső vár, azaz a déli rész is változott, az erődítmények megsemmisültek. Fokozatosan eltűntek a kisebb lakóházak, a kis utcák, sikátorok, és helyükre fényűző paloták épültek. A korábbi 61 lakóház helyén húsz új, barokk palota épült, melyeket még ma is láthatunk. Ekkor tűnt el végleg a középkori vár erődít-

mény jellege, és vált püspöki székhely-lyé. A 18. századi jelentős építkezések és bontások következtében egy teljesen új telekszerkezet és utcakép alakult ki. Emeletes paloták épültek, zártosorú beépítés alakult ki a korábban szabadon álló épületek helyén. Ez jelentősen befolyásolta a vár látványát is, hiszen a megépült tornyok, a korábban magasabb házak már messziről jól kivehetőek lettek a várhoz közeledve. Kialakult a mai Szentháromság tér, amely a székesegyházzal a vár súlypontját képezi (12. kép).

E század második felében még egy jelentős átalakulás történt a palotaépítkezésekkel összefüggésben. A középkori eredetű várfalakat ma már csak néhány helyen láthatjuk. Ennek oka, hogy a palotáknak nagy hely kellett, ezért a Várhegy platóját kiszélesítették. Az így kialakult teraszokat hatalmas támfalakkal támasztották meg, amelyek az eredeti várfalakkal párhuzamosan futnak. Ezek láthatóak ma is. A régi és az új falak között a területet törmelékkel és földdel

töltötték fel, így lehetőség nyílt a „teraszokon” kertek, udvarok kialakítására. Az új paloták elsősorban a vár nyugati oldalán épültek, így a kertek is itt alakulhattak ki. Ez előnyös, mert ezeket a részeket sokkal több napfény éri, másrészt a földdel feltöltött területek vastag termőréteget nyújtanak a növényzetnek. E nélkül, az időjárás viszontagságainak kitett dolomit sziklagerincen kertek sohasem jöhettek volna létre.

Napjainkra a 18. századi homogén építészeti karakter megszűnt, bár az újabb építkezések szerencsére nem változtatták meg lényegesen a vár barokk arculatát. Jelentős térszerkezeti változás nem történt, inkább csak felújítások, átalakítások zajlottak, főként neoromán stílusban.

A VESZPRÉMI VÁR TÉRSZERKEZETE NAPJAINKBAN

A történeti kutatás mellett a természeti adottságok vizsgálata adott választ a várszerkezetet érintő kérdésekre, hiszen a domborzati viszo-

nyok a leginkább meghatározóak a veszprémi vár létrejötté szempontjából. A fokozatosan emelkedő keskeny dolomit-sziklagerincen kialakulhatott a Vár utca, amely változatosságával újra és újra más élményt nyújt a látogatóknak. A Hősi kapun belépve a Vár utcán haladhatunk végig. A 360 méter hosszú keskeny utca kigyózó jellegű, többszörös törésekkel, kiöblösödésekkel tarkított, ami különleges térélményt nyújt a rajta végigsétáló számára.

A veszprémi várban a beépítés többnyire zártosorú, oldalhatáron álló házakkal. Ennek köszönhető a jellegzetes zárt utcakép, amely mégsem válik unalmassá az állandó kanyarulatok, törések miatt. A zártosorú beépítés azonban a kilátópontok szűköségét eredményezte. Míg a veszprémi vár a város számtalan pontjáról látható, a várból csupán néhány pont van, ahonnan a városra láthatunk. Ezek közül is a legfontosabb a Vár utca vége, ahol Szent István és Gizella királyné kettős szobra áll. Erről a pontról feltárul előttünk az északi városrész és a távolban a Bakony panorámája.

9 | A Biró-Giczey-ház kertje a fennmaradt bástyával
10 | A Várkert és az Ifjúsági Park keréptársulati terve
11 | A Közgazdasági Szakközépiskola kertépítészeti terve

KERTÉPÍTÉSZETI, TERÜLET-
HASZNÁLATI VIZSGÁLATOK

A részletes vizsgálatok a tervezési koncepció kialakítása miatt voltak szükségesek. Ezért született meg egy aprólékos növényfelmérés, amely a várfalakon belüli területekre terjed ki, és amely alapján meghatározhatók voltak a védelemre javasolt fák is. Ezen túl a területhasználat vizsgálata és a konfliktusok feltárása, a közlekedés és forgalom, valamint a vár intézményrendszerének és az épületek, építmények, kertek, udvarok állapotának vizsgálata és értékelése alapozta meg a tervezési koncepciót kialakításához kellett. A 38 kert és udvar vizsgálata mellett sor került a Vár utca és a Szentháromság tér részletes felmérésére is.

A kertek jelentős része díszkert, amely a pihenést, kikapcsolódást szolgálja. Ezek általában intézményi, egyházi funkciójú épületekhez kapcsolódnak. Egyes kertekben gyümölcsfák, néhol kisebb veteményesek is megjelennek, melyek jellemzően a lakófunkcióval bíró épületekhez tartoznak. A kertek nagy része elhanyagolt, mivel azokat nem használják. Gyakran nehézkes e kertekbe való bejutás, illetve a megjelenő használati mód nem illik a műemléki környezethez. Az épített elemek állapota sem megfelelő, a növényzet, főképp a cserjék nagy része előregedett.

Elsősorban a vár északi részén nagy, idős fák élnek. Ezek jellemzően gesztenyék (*Aesculus hippocastanum*), hegyi juharok (*Acer pseudoplatanus*), illetve kislevelű hársak (*Tilia cordata*), valamint néhány közönséges luc (*Picea abies*) a vár keleti oldalán. E fák szerepe meghatározó, hiszen a vár látványának lényeges elemei, és a távoli szemlélő számára e növények utalnak arra, hogy a várban kertek rejlenek.

A vár teljes területén problémát jelent a gépkocsiforgalom, illetve a parkolás. A Szentháromság tér misék idején autókkal zsúfolt, egyes udvarok, kertek jelentős része is épp a parkolási igény miatt kapott az indokoltnál nagyobb burkolatot. A gépkocsi forgalom által okozott terhelés a gyalogosok közlekedését gátolja, emiatt korlátozni kellene a forgalmat.

101

111

TERVEZÉSI KONCEPCIÓ

A tervezési koncepció két léptékben, két részletezettségben készült, egyrészt átfogóan, a vár teljes területére, másrészt az egyes kertekre, udvarokra és a legfontosabb nyilvános szabadterre, a Szentháromság tere is. A várbeli fejlesztések sajnos nem terjednek ki a kertekre, belső udvarokra, elsősorban az épületeket érintik, pedig az udvarok egy része látogatható, illetve éveken belül az lesz. Ezért szükséges az adott épületek funkcióit figyelembe vevő kertek kialakítása, a műemléki környezethez illő felújítása.

A tervezés során a területek használati értékének növelése volt az elsődleges cél. A kertek fejlesztése, átalakítása mellett felvetődött e kertek összekapcsolása, kisebb kertrendszerek létrehozásának ötlete is. A hasonló funkciójú, illetve azonos tulajdonban lévő, egymás mellett elhelyezkedő területek közötti átjárás megteremtésével, új zöldfelületi, szabadterei kapcsolatok kiépítésével a kertek használati értéke megnövelhető. Ezeket a kapcsolatokat elsősorban a kerteket egymástól elválasztó, várfalakhoz csatolt lépcsők segítségével lehet megteremteni.

Kilépve a várfalak által meghatározott keretektől, Veszprém zöldfelületi rendszerének vizsgálata rámutatott, hogy a belvárosban szinte teljesen hiányoznak a nagyobb parkok. Nagyobb zöldterület a vár alatt található, melynek megközelítése nehézkes, a belvárossal sincs megfelelő kapcsolata. E kapcsolat megteremtésére, és a vár alatti zöldterületek feltárására nyújthat lehetőséget egy sétaút, amely a vár keleti oldalán, egy már meglévő rövidebb nyomvonal folytatásaként húzódna. Ezáltal a vár szervesen illeszkedhet a város életébe, és a fejlesztések az idegenforgalom szerepének növekedését segíthetik elő.

KERTÉPÍTÉSZETI TERVEK

A tervezett kertek egy része hagyományos formavilágú, a régi korok hangulatát idézi. Ezek közé sorolhatók például a kolostorkertek hangulatát felelevenítő belső udvarok a volt Piarista Rendházban és a Szent Ferenc Papi Otthonban. Másrészt egészen újszerű kertek is születtek, amelyek a modern képtárakhoz, gyűjteményekhez kapcsolódóan, mint szabadterei kiállítóterek funkcionálnak. Ilyen például a Várkert Kávészó terasza, ahonnan egy újonnan nyitott kapcsolattal, egy lépcsővel, az ugyancsak modern ruhát öltött Ifjúsági Park területére lehet jutni (10. kép). Egy külön csoportot képeznek az oktatási intézményekhez, tudományos központokhoz kapcsolódó kertek, amelyek elsősorban a diákok számára nyújthatnak pihenési, kikapcsolódási lehetőséget (Várfok Kollégium, Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola (11. ábra), Dravetzház, Pedagógiai Intézet kertje). Külön kihívást jelentett a Veszprém Megyei Bíróság udvarainak tervezése. A Bíróság épülete – amelyet két évvel ezelőtt költöztettek ki innen – egyben börtön is volt, szűk, sötét belső udvarai teljes egészében burkoltak. Az épület rekonstrukciója után közintézményi, kulturális funkciók, pl. múzeum kerül ide, így a külső terek rekonstrukciója során ezt a használatot lehet figyelembe venni. A kertek megújítása annál is inkább szükségszerű, mert az épület nagyrészt szabadon látogatható lesz.

A kertépítészeti tervek elkészítésével e különleges adottságú kertek újjáélesztése volt az elsődleges cél, hiszen ezek a megújuló vár szerves részét képezik. Épp ezért e kerteket – ahol lehetséges –, minél nagyobb közönség számára elérhetővé kell tenni. Ezáltal a látogatók száma tovább nőhet

a veszprémi várban. A környékbeli parkokkal való kapcsolat kialakítása pedig hozzásegítheti a várat ahhoz, hogy ne csak egy délutánra szóló program legyen a látogatók számára, hanem elsődleges úti cél, különleges és változatos kínáló élmény.

A veszprémi vár kertjeinek, udvarainak felélesztése olyan cél, amelyért érdemes volna e diplomamunka keretein is túllépni.

Jegyzet

1 , A Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Karán, a Kert- és Településépítészeti Tanszéken 2006-ban készült diplomatervezés alapján. Konzulens: T. Zajacz Vera

2 Dr. Gutheil Jenő: Veszprém, Szent Imre városa (Veszprém, 1930), 5. oldal

Summary

The historical castle is situated in the centre of Veszprém, which is the most valuable part of the town. Nowadays, in the castle area, there are several resurrections. That's why the review, the valuation of the open spaces and the reconstruction are significant questions.

The design is based on a particular historical research. The result of this turned out the formation of the castle's space structure. The Szentháromság square was created in the second half of the 18th century. This is one of the most beautiful sacral squares in Hungary. Along the Vár street palaces has been built in baroque style. There wasn't enough place to build this palaces, so the table, the surface of the Castle hill has been widened. Today the

gardens of the castle are laying here. Wide range of garden architectural, design and land using analysis acceded to get closer to the definiton of the planning concept.

In the course of the designig, the main goal was to increase the importance of use of these green spaces. Beyond the development and alteration of the gardens occured the idea to connect some garden. These garden systems could have similar function or would have the same owner. Between the neighbouring areas there would be stairways connected to the castle walls.

There's another large green area under the castle, which has a difficult approach. To create a connection to the city centre there could be a walkway located on the eastern side of the

Castle Hill, so the castle could join to the life of the town organically.

One part of the designed gardens remind us the spirit of the traditional gardens. The other part of the gardens are novel, they are connected to the modern galleries and art halls. They are used also as open space gallery. Another group of the gardens connected to the educational institutions are used by children, young students.

The main aim of the making of these garden designs was to recreate the open spaces in the castle area, because they are significant part of the revolving castle. So that's why these gardens, green open spaces should be available for a bigger public. And the castle area could be special place and give various atmosphere for visitors.

